

sarvavēdāntasiddhāntasārasaṁgrahaḥ

śrīmacchaṁkarabhagavatpūjyapādaiḥ viracitaḥ

.. 1 .. vandanam ..

akhaṇḍānandasambōdhō vandanādyasya jāyatē .
gōvindaṃ tamahaṃ vandē cidānandatanuṃ gurum .. 1..

akhaṇḍaṃ saccidānandamavānmanasagōcaram .
ātmānamakhilādhāramāśrayē'bhīṣṭasiddhayē .. 2..

yadālabhō daraṃ hanti satāṃ pratyūhasambhavam .
tadālabhē dayālambaṃ lambōdarapadāmbujam .. 3..

.. 2 .. sādhanacatuṣṭayam ..

vēdāntaśāstrasiddhāntasārasaṅgraha ucyatē .
prēkṣāvatāṃ mumukṣūṇāṃ sukhabōdhōpapattayē .. 4..

asya śāstrānusāritvādanubandhacatuṣṭayam .
yadēva mūlaṃ śāstrasya nirdiṣṭaṃ tadihōcyatē .. 5..

adhikārī ca viśayaḥ sambandhaśca prayōjanam .
śāstrārambhaphalaṃ prāhuranubandhacatuṣṭayam .. 6..

caturbhiḥ sādhanaiḥ samyaksampannō yuktidakṣiṇaḥ .
mēdhāvī puruṣō vidvānadhikāryatra sammataḥ .. 7..

viśayaḥ śuddhacaitanyaṃ jīvabrahmaikyalakṣaṇam .
yatraiva dr̥śyatē sarvavēdāntānāṃ samanvayaḥ .. 8..

ētadaikyapramēyasya pramāṇasyāpi ca śrutēḥ .
sambandhaḥ kathyatē sadbhirbōdhyabōdhakalakṣaṇaḥ .. 9..

brahmātmaikatvavijñānaṃ santaḥ prāhuḥ prayōjanam .
yēna niḥśēṣasaṃsārabandhātsadyaḥ pramucyātē .. 10..

prayōjanam sampravṛttēḥ kāraṇam phalalakṣaṇam .
prayōjanamanuddiśya na mandō'pi pravartatē .. 11..

sādhana-catūṣṭayasampattiryasyāsti dhīmataḥ puṃsaḥ .
tasyaivaitatphalasaṃsiddhirnānyasya kiñcidūnasya .. 12..

catvāri sādhanānyatra vadanti paramarṣayaḥ .
muktiryēṣāṃ tu sadbhāvē nābhāvē sidhyati dhruvam .. 13..

ādyaṃ nityānityavastuvivēkaḥ sādhanam matam .
ihāmutrārthaphalabhōgavirāgō dvitīyakam .. 14..

śamādiṣṭakasampattistṛtīyam sādhanam matam .
turīyam tu mumukṣutvam sādhanam śāstrasammatam .. 15..

.. 3 .. vastuvivēkaḥ ..

brahmaiva nityamanyattu hyanityamiti vēdanam .
sō'yam nityānityavastuvivēka iti kathyātē .. 16..

mṛdādikāraṇam nityam triṣu kālēṣu darśanāt .
ghaṭādyanityam tatkāryam yatastannāśa ikṣyatē .. 17..

tathaivaitajjagatsarvamanityam brahmakāryataḥ .
tatkāraṇam param brahma bhavēnnityam mṛdādivat .. 18..

sargaṃ vaktyasya tasmādvā ētasmādityapi śrutih .
sakāśādbrahmaṇastasmādanityatvē na saṃśayaḥ .. 19..

sarvasyānityatvē sāvaṃyavatvēna sarvataḥ siddhē .
vaikuṅṭhādiṣu nityatvamātirbhrama ēva mūḍhabuddhīnām .. 20..

anityatvaṃ ca nityatvamēvaṃ yacchrutiyuktibhiḥ .
vivēcanaṃ nityānityavivēka iti kathyatē .. 21..

.. 4 .. naisprḥyam ..

aiḥikāmuṣmikārthēṣu hyanityatvēna niścayāt .
naiḥsprḥyaṃ tucchabuddhyā yattadvairāgyamitīryatē .. 22..

nityānityapadārthavivēkātṭpuruṣasya jāyatē sadyaḥ .
srakcandanavanitāḍau sarvatrānityavastuni viraktiḥ .. 23..

.. 5 .. asaktabuddhiḥ ..

kāmasya vijayōpāyaṃ sūkṣmaṃ vakṣyāmyahaṃ satām .
saṅkalpasya parityāga upāyaḥ sulabhō mataḥ .. 62..

śrutē dṛṣṭē'pi vā bhōgyē yasminkasmiṃśca vastuni .
samīcīnatvadhītyāgātkāmō nōdēti karhicit .. 63..

kāmasya bījaṃ saṅkalpaḥ saṅkalpādēva jāyatē .
bījē naṣṭē'ṅkura iva tasminnaṣṭē vinaśyati .. 64..

na kō'pi samyaktvadhīyā vinaiva bhōgyaṃ naraḥ kāmāyituṃ samarthaḥ .
yatastataḥ kāmajayēcchurētām samyaktvabuddhiṃ viṣayē nihanyāt .. 65..

bhōgyē naraḥ kāmajayēcchurētām sukhatvabuddhiṃ viṣayē nihanyāt .
yāvatsukhatvabhramadhīḥ padārthē tāvanna jētum prabhavēddhi kāmam .. 66..

saṅkalpānudayē hēturayathābhūtārthadarśanam .
anarthacintanam cābhyām nāvakāśō'sya vidyatē .. 67..

.. 6 .. nirlōbhatvam ..

vivēkajām tīvraviraktimēva
muktērnidānam nigadanti santaḥ .
tasmādvivēkī viratiṁ mumukṣuḥ
sampādayēttām prathamam prayatnāt .. 91..

pumānajātanirvēdō dēhabandham jihāsitum .
na hi śaknōti nirvēdō bandhabhēdō mahānasau .. 92..

vairāgyarahitā ēva yamālaya ivālayē .
kliśnanti trividhaistāpaimōhitā api paṇḍitāḥ .. 93..

śamō damastitikṣōparatiḥ śraddhā tataḥ param .
samādhānamiti prōktaṁ ṣaḍēvaitē śamādayaḥ .. 94..

.. 7 .. śamaḥ ..

ēkavṛttyaiva manasaḥ svalakṣyē niyatasthitiḥ .
śama ityucyatē sadbhiḥ śamalakṣaṇavēdibhiḥ .. 95..

prācyōdīcyāṅgasadbhāvē śamaḥ sidhyati nānyathā .
tīvrā viraktiḥ prācyāṅgamudīcyāṅgam damādayaḥ .. 100..

kāmaḥ krōdhaśca lōbhaśca madō mōhaśca matsaraḥ .
na jitāḥ ṣaḍimē yēna tasya śāntirna sidhyati .. 101..

śabdādiviṣayēbhyō yō viṣavanna nivartatē .
tīvramōkṣēcchayā bhikṣōstasya śāntirna sidhyati .. 102..

yēna nārādhītō dēvō yasya nō gurvanugrahaḥ .
na vaśyaṁ hr̥dayaṁ yasya tasya śāntirna sidhyati .. 103..

.. 8 .. manaḥprasādaḥ ..

manaḥprasādasiddhyarthaṁ sādhanāṁ śrūyatām budhaiḥ .
manaḥprasādō yatsattvē yadabhāvē na sidhyati .. 104..

brahmacaryamahimsā ca dayā bhūtēṣvavakratā .
viṣayēṣvativaitr̥ṣṇyaṁ śaucaṁ dambhavivarjanam .. 105..

satyaṁ nirmamatā sthairyamabhimānavivarjanam .
īśvaradhyānaparatā brahmavidbhiḥ saḥasthiṭiḥ .. 106..

jñānaśāstraikaparatā samatā sukhaduḥkhayōḥ .
mānānāsaktirēkāntaśīlatā ca mumukṣutā .. 107..

yasyaitadvidyatē sarvaṁ tasya cittam prasīdati .
na tvētaddharmaśūnyasya prakārāntarakōṭhibhiḥ .. 108..

smaraṇam darśanam strīṇām guṇakarmānukīrtanam .
samīcīnatvadhīstāsu prītiḥ sambhāṣaṇam mithaḥ .. 109..

sahavāsaśca saṁsargō'ṣṭadhā maithunam viduḥ .
ētadvilakṣaṇam brahmacaryam cittaprasādakam .. 110..

ahimsā vānmanaḥkāyaiḥ prāṇimātrāprapīdanam .
svātmavatsarvabhūtēṣu kāyēna manasā girā .. 111..

anukampā dayā saiva prōktā vēdāntavēdibhiḥ .
karaṇatritayēṣvēkarūpatā'vakratā matā .. 112..

brahmādisthāvarāntēṣu vairāgyaṃ viṣayēṣvanu .
yathaiva kākaviṣṭhāyāṃ vairāgyaṃ taddhi nirmalam .. 113..

bāhyamābhyantaram cēti dvididham śaucamucyatē .
mrjālābhyāṃ kṛtaṃ śaucam bāhyaṃ śārīrakam smṛtam .. 114..

ajñānadūrīkaraṇam mānasam śaucamāntaram .
antaḥśaucē sthitē samyagbāhyaṃ nāvaśyakaṃ nrṇām .. 115..

dhyānapūjādikaṃ lōkē draṣṭaryēva karōti yaḥ .
pāramārthikadhīhīnaḥ sa dambhācāra ucyatē .. 116..

puṃsastathānācaraṇamadambhitvam vidurbudhāḥ .
yatsvēna drṣṭam samyakca śrutam tasyaiva bhāṣaṇam .. 117..

satyamityucyatē brahma satyamityapibhāṣaṇam .
dēhādiṣu svakīyatvadṛḍhabuddhivisarjanam .. 118..

nirmamatvam smṛtam yēna kaivalyam labhatē budhaḥ .
guruvēdāntavacanairniścītārthē dṛḍhasthiṭḥ .. 119..

tadēkavṛtṭyā tatsthairyam naiścalyam na tu varṣmaṇaḥ .
vidyaiśvaryatapōrūpakulavarṇāśramādibhiḥ .. 120..

sañjātāhaṅkṛtityāgastvabhimānavisarjanam .
tribhiśca karaṇaiḥ samyaghitvā vaiṣayikīm kriyām .. 121..

svātmaikacintanam yattadiśvaradhyānamīritam .
chāyēva sarvadā vāsō brahmavidbhiḥ saasthiṭḥ .. 122..

yadyaduktam jñānaśāstrē śravaṇādikamēṣu yaḥ .
nirataḥ karmadhīhīnō jñānaniṣṭhaḥ sa ēva hi .. 123..

dhanakāntājvarādīnām prāptakālē sukhādibhiḥ .
vikārahīnataiva syātsukhaduḥkhasamānatā .. 124..

śrēṣṭham pūjyaṁ veditvā mām mānayanu janā bhuvi .
ityāśaktyā vihīnatvaṁ mānānāsaktirucyatē .. 125..

saccintanasya sambādhō vighnō'yaṁ nirjanē tataḥ .
sthēyamityēka ēvāsti cētsaivaikāntaśīlatā .. 126..

saṁsārabandhanirmuktiḥ kadā jhaṭiti mē bhavēt .
iti yā sudṛḍhā buddhirīritā sā mumukṣutā .. 127..

brahmacaryādibhirdharmairbuddhērdōṣanivṛttayē .
daṇḍanaṁ dama ityāhurdamasaḥabdārthakōvidāḥ .. 128..

tattadvṛttinirōdhēna bāhyēndriyavinigrahaḥ .
yōginō dama ityāhurmanasaḥ śāntisādhanam .. 129..

indriyēṣvīndriyārthēṣu pravṛttēṣu yadṛcchayā .
anudhāvati tānyēva manō vāyumivānalaḥ .. 130..

indriyēṣu niruddhēṣu tyaktvā vēgam manaḥ svayam .
sattvabhāvamupādattē prasādastēna jāyatē .. 131..

ādhyātmikādi yadduḥkham prāptaṁ prārabdhavēgataḥ .
acintayā tatsahanam titikṣēti nigadyatē .. 137..

brahmacaryamahimsā ca sādḥūnāmapyagarhaṇam .
parākṣēpādisahanam titikṣōrēva sidhyati .. 141..

sāadhanēṣvapi sarvēṣu titikṣōttamasādhanam .
yatra vighnāḥ palāyantē daivikā api bhautikāḥ .. 142..

titikṣōrēva vighnēbhyastvanivartitacētasah .
sidhyanti siddhayaḥ sarvā aṇimādyāḥ samṛddhayaḥ .. 143..

tasmānmumuṣṣōradhikā titikṣā
sampādanīyēpsitakāryasiddhyai .
tīvrā mumuṣṣā ca mahatyupēkṣā
cōbhē titikṣāsahakārikāraṇam .. 144..

tasmāttitikṣayā sōdhvā tattadduḥkhamupāgatam .
kuryācchaktyanurūpēṇa śravaṇādi śanaiḥ śanaiḥ .. 149..

.. 9 .. sanyāsaḥ ..

uparamayati karmāṇītyuparatiśabdēna kathyatē nyāsaḥ .
nyāsēna hi sarvēṣāṃ śrutyā prōktō vikarmaṇāṃ tyāgaḥ .. 152..

karmaṇā sādhyamānasyānityatvaṃ śrūyatē yataḥ .
karmaṇānēna kim nityaphalēpsōḥ paramārthinaḥ .. 153..

utpādyamāpyaṃ saṃskāryaṃ vikāryaṃ parigaṇyatē .
caturvidhaṃ karmaśādhyāṃ phalaṃ nānyaditaḥ param .. 154..

naitadanyataraṃ brahma kadā bhavitumarhati .
svataḥsiddhaṃ sarvadāptaṃ śuddhaṃ nirmalamakriyam .. 155..

na cāsyā kaścijjanitētyāgamēna niṣidhyatē .
kāraṇaṃ brahmaṇastasmādbrahma nōtpādyamiṣyatē .. 156..

āptrāpyayōstu bhēdaścēdāptrā cāpyamavāpyatē .
āptr̥svarūpamēvaitadbrahma nāpyam̐ kadācana .. 157..

malinasyaiva saṁskārō darpaṇādērihēṣyatē .
vyōmavannityaśuddhasya brahmaṇō naiva saṁskriyā .. 158..

kēna duṣṭēna yujyēta vastu nirmalamakriyam .
yadyōgādāgataṁ dōṣam̐ saṁskārō vinivartayēt .. 159..

nirguṇasya guṇādhānamapi naivōpapadyatē .
kēvalō nirguṇaścēti nairguṇyam̐ śrūyatē yataḥ .. 160..

sāvayavasya kṣīrādērvastunaḥ pariṇāminaḥ .
yēna kēna vikāritvam̐ syānnō niṣkarmavastunaḥ .. 161..

niṣkalaṁ niṣkriyam̐ śāntam̐ niravadyam̐ nirañjanam .
ityēva vastunastattvam̐ śrutiyuktivyavasthitam .. 162..

tasmāna karmasādhyatvam̐ brahmaṇō'sti kutaścana .
karmasādhyam̐ tvanityam̐ hi brahma nityam̐ sanātanam .. 163..

dēhādiḥ kṣīyatē lōkē yathaivam̐ karmaṇā citaḥ .
tathaivāmuṣmikō lōkaḥ sañcitaḥ puṇyakarmaṇā .. 164..

kṛtakatvamanityatvē hēturjāgarti sarvadā .
tasmādanityē svargādaḥ paṇḍitaḥ kō nu muhyati .. 165..

jagaddhētōstu nityatvam̐ sarvēṣāmapī sammatam .
jagaddhētutvamasyaiva vāvadīti śrutirmuḥ .. 166..

aitadātmyamidaṁ sarvam̐ tatsatyamiti ca śrutiḥ .
asyaiva nityatām̐ brūtē jagaddhētōḥ sataḥ sphuṭam .. 167..

na karmaṇā na prajayā dhanēnēti svayaṁ śrutiḥ .
karmaṇō mōkṣahētutvaṁ sākṣādēva niṣēdhati .. 168..

pratyagbrahmavīcārapūrvamubhayōrēkatvabōdhādvīnā
kaivalyaṁ puruṣasya sidhyati parabrahmātmatālakṣaṇam .
na snānairapi kīrtanairapi japairnō kṛcchracāndrāyaṇai-
rnō vāpyadhvarayajñādānanigamairnō mantratantrairapi .. 169..

jñānādēva tu kaivalyamiti śrutyā nigadyatē .
jñānasya muktihētutvamanyavyāvṛttipūrvakam .. 170..

vivēkinō viraktasya brahmanityatvavēdinaḥ .
tadbhāvēcchōranityārthē tatsāmagryē kutō ratiḥ .. 171..

tasmādanityē svargādaḥ sādhanatvēna cōditam .
nityaṁ naimittikaṁ cāpi sarvaṁ karma sasādhanam .. 172..

mumuṣuṇā parityājyaṁ brahmabhāvamabhīpsunā .
mumuṣōrapi karmāstu śravaṇaṁ cāpi sādhanam .. 173..

hastavadvayamētasya svakāryaṁ sādhaiṣyati .
yathā vijṛmbhatē dīpō ṛjūkaraṇakarmaṇā .. 174..

tathā śravaṇajō bōdhaḥ puṁsō vihitakarmaṇā .
ataḥ sāpēkṣitaṁ jñānamathavāpi samuccitam .. 175..

mōkṣasya sādhanamiti vadanti brahmavādinaḥ .
mumuṣōryujyatē tyāgaḥ kathaṁ vihitakarmaṇaḥ .. 176..
iti śaṅkā na kartavyā mūḍhavatpaṇḍitōttamaiḥ .
karmaṇaḥ phalamanyattu śravaṇasya phalaṁ pṛthak .. 177..

vailakṣaṇyaṃ ca sāmāgryōścōbhayaatrādhikāriṇōḥ .
kāmi karmaṇyadhikṛtō niṣkāmi śravaṇē mataḥ .. 178..

arthī samartha ityādi lakṣaṇaṃ karmiṇō matam .
parīkṣya lōkānityādi lakṣaṇaṃ mōkṣakāṅkṣiṇaḥ .. 179..

mōkṣādhikāri samnyāsī gṛhasthaḥ kila karmaṇi .
karmaṇaḥ sādhanam bhāryāsruksruvādiparigrahaḥ .. 180..

naivānyasādhanāpēkṣā śuśrūṣōstu guruṃ vinā .
uparyuparyahaṅkārō vardhatē karmaṇā bhṛṣam .. 181..

ahaṅkārya vicchittiḥ śravaṇēna pratikṣaṇam .
pravartakam karmaśāstraṃ jñānaśāstraṃ nivartakam .. 182..

ityādivaiparītyam tatsādhanē cādhikāriṇōḥ .
dvayōḥ parasparāpēkṣā vidyatē na kadācana .. 183..

ēkakartrāśrayau hastau karmaṇyadhikṛtāvubhau .
sahayōgastayōryuktō na tathā jñānakarmaṇōḥ .. 188..

kartrā kartumakartum vāpyanyathā karma śakyatē .
na tathā vastunō jñānam kartṛtantraṃ kadācana ..189 ..

yathā vastu tathā jñānam pramaṇēna vijāyatē .
nāpēkṣatē ca yatkiñcitkarma vā yuktikauśalam .. 190..

rūpajñānam yathā samyagdrṣṭau satyām bhavēttathā .
śrutipramāṇē satyēva jñānam bhavati vāstavam .. 194..

na karma yatkiñcidapēkṣatē hi
rūpōpalabdhou puruṣasya cakṣuḥ .
jñānaṁ tathaiva śravaṇādijanyaṁ
vastuprakāśē nirapēkṣamēva .. 195..

kartr̥tantraṁ bhavētkarma karmatantraṁ śubhāśubham .
pramāṇatantraṁ vijñānaṁ māyātantramidaṁ jagat .. 196..

na jñānakarmaṇōryasmātsahayōgastu yujyatē .
tasmātyājyaṁ prayatnēna karma jñānēcchunā dhruvam .. 203..

saṁnyasyētsuviraktaḥ sannihāmutrārthataḥ sukhāt .
aviraktasya saṁnyāsō niṣphalō'yājyayāgavat .. 208..

.. 10 .. śraddhā ..

guruvēdāntavākyaṣu buddhiryā niścayātmikā .
satyamityēva sā śraddhā nidānaṁ muktisiddhayē .. 210..

śraddhāvatāmēva satām pumarthaḥ
samīritaḥ sidhyati nētarēṣām .
uktaṁ susūkṣmaṁ paramārthatattvaṁ
śraddhatsva sōmyēti ca vakti vēdaḥ .. 211..

tasmācchraddhā susampādyā guruvēdāntavākyaḥ .
mumuṣōḥ śraddadhānasya phalaṁ sidhyati nānyathā .. 215..

yathārthavāditā puṁsām śraddhājananakāraṇam .
vēdasyēśvaravākyaṭvādyathārthatvē na saṁśayaḥ .. 216..

muktasyēśvararūpatvādgurōrvāgapi tādṛṣī .
tasmāttadvākyaḥ śraddhā satām sidhyati dhīmatām .. 217..

.. 11 .. samādhānam ..

śrutyuktārthāvagāhāya viduṣā jñēyavastuni .
cittasya samyagādhānam samādhānamitīryatē .. 218..

siddhēścittasamādhānamasādhāraṇakāraṇam .
yatastatō mumukṣūṇām bhavitavyam sadāmunā .. 221..

atyantatīvravairāgyam phalalipsā mahattarā .
tadētadubhayam vidyātsamādhānasya kāraṇam .. 222..

bahiraṅgam śrutiḥ prāha brahmacaryādi muktayē .
śamādiṣaṭkamēvaitadantaraṅgam vidurbudhāḥ .. 223..

antaraṅgam hi balavadbahiraṅgādyatastataḥ .
śamādiṣaṭkam jijñāsōravaśyam bhāvyaṃāntaram .. 224..

antaraṅgavihīnasya kṛtaśravaṇakōṭayaḥ .
na phalanti yathā yōddhuradhīrasyāstrasampadaḥ .. 225..

.. 12 .. mumukṣutvam ..

brahmātmaikatvaviññānādyadvidvānmōktumicchati .
saṃsārapāśabandham tanmumukṣutvam nigadyatē .. 226..

sāadhanānām tu sarvēśām mumukṣā mūlakāraṇam .
anicchōrapravṛttasya kva śrutiḥ kva nu tatphalam .. 227..

nityānityavivēkaśca dēhakṣaṇikatāmatīḥ .
mrtyōrbhītiśca tāpaśca mumukṣāvṛddhikāraṇam .. 248..

śirō vivēkastvatyantam vairāgyam vapurucyatē .
śamādayaḥ ṣaḍaṅgāni mōkṣēcchā prāṇa iṣyatē .. 249..

īdrśāṅgasamāyuktō jijñāsureyuktikōvidaḥ .
śūrō mṛtyum nihantyēva samyajñānāsinā dhruvam .. 250.